

ग्रंथ परिचय

भारतीय स्वातंत्र्याची 75 वर्षे: सिंहावलोकन आर्थिक बदलांचे

संपादक - दि. व्यं. जहागिरदार

प्रकाशक- कौटील्य ज्ञान प्रबोधिनी संचालित सेंटर फॉर एकाॅनोमिक अँड सोशल स्टडीज, अमरावती

डॉ. वनिता चोरे

प्राध्यापक

कै.ना.देशमुख महाविद्यालय, चांदूर बाजार

“भारतीय स्वातंत्र्याची 75 वर्षे: सिंहावलोकन आर्थिक बदलांचे” हे डॉ. दि. व्यं. जहागिरदारांनी संपादित केलेले पुस्तक आहे. भारतीय स्वातंत्र्याचे अमृतमहोत्सवी वर्ष साजरे करित असतांना अमरावती येथील ‘कौटील्य ज्ञान प्रबोधिनीच्या’ नियमित उपक्रमांमध्ये, भारतीय अर्थव्यवस्थेच्या स्वातंत्र्योत्तर 75 वर्षातील आर्थिक बदलांचा समष्टी अर्थशास्त्रीय विश्लेषणात्मक आढावा घेणारे हे पुस्तक डॉ. दि. व्यं. जहागिरदार यांनी 25 तज्ज्ञ लेखकांच्या लेखांना संपादित करून प्रकाशित केले आहे; त्याबद्दल सर्वप्रथम संपादक व सर्व लेखकांचे मनस्वी अभिनंदन करते. विशेष म्हणजे हे पुस्तक संपादकांनी भारताच्या स्वातंत्र्य लढ्यात सहभागी स्वातंत्र्यविरांना समर्पित केले आहे. संपादकीय मनोगतामधून, पुस्तकांची मुख्य वैशिष्ट्य विषद करतांना काही विशेष बाबीं नोंदविल्या आहेत. विशेष म्हणजे, हे पुस्तक भारतीय अर्थव्यवस्थेच्या विविध पैलूंचे संशोधनात्मक विश्लेषण करणारे

असले तरीही; आर्थिक घडामोडी जाणून घेण्याची आवड असणाऱ्या सर्वसामान्य वाचकांकरिता देखील ते उपयुक्त ठरेल अशी सुबोध मांडणी करून सदर ग्रंथाचे प्रकाशन करण्यात आले आहे.

पुस्तकाची मुखपृष्ठ रचना ही त्याच्या शीर्षकाला समर्पक असून; 332 पानांच्या या पुस्तकात भारतीय अर्थव्यवस्थेच्या वेगवेगळ्या पैलू व समस्यांचे विश्लेषण करणारे एकूण 25 लेख समाविष्ट असून शेवटी लेखकांची सूची दिलेली आहे. महाराष्ट्र व भारतातील प्रसिद्ध अभ्यासकांच्या 14 लेखांचा पुस्तकात समावेश असून त्यामध्ये तीन विविध विद्यापीठाच्या कुलगुरूंचे लेखही आहे. डॉ. श्रीनिवास खांदेवाले, डॉ. जे. एफ. पाटील आणि इतर जेष्ठ अभ्यासक व नवोदित अभ्यासकांच्या लेखांचे समष्टी दृष्टीकोणातून कृषी क्षेत्र, सेवाक्षेत्र, औद्योगिक क्षेत्र व परराष्ट्र धोरणासह अर्थव्यवस्थेचे इतरही आयाम असलेले लेखांचे हे उत्तम संग्रहण आहे. भारतीय

अर्थव्यवस्थेच्या स्वातंत्र्योत्तर 75 वर्षातील लेखाजोखा मांडत असतांनाच अनेक लेखकांनी स्वातंत्र्यपूर्व काळाचाही थोडक्यात आढावा घेतलेला आहे. प्रत्येक लेखाच्या मागे संदर्भसूची प्रकाशित केली आहे.

एकूण 25 लेखांपैकी 2 लेखांमध्ये कृषीक्षेत्राचा आढावा असून वसंतराव जुगळे व अशोकराव चौसाळकर यांनी अनुक्रमे कृषी क्षेत्रापुढील उत्पादन वाढीची आव्हाने, समस्या व बदलत्या कृषी विकासाच्या व्यूहरचनेसह उपायांचा परामर्श घेतला आहे. चौसाळकरांनी भारतातील स्वातंत्र्योत्तर काळातील शेतकरी चळवळींचा आढावा घेऊन ग्रामीण भारताचे, शहरी इंडियाद्वारे होणारे शोषण व आर्थिक सुधारणा अंतर्गत चळवळींचा उहापोह केलेला आहे.

राजेश परचुरे व प्रणय राज यांनी भारताच्या समग्रलक्षी अर्थव्यवस्थेचा 1990-2020 च्या कालखंडातील तेजी मंदीच्या चक्रांचा आलेखासह मागोवा घेत, उदारीकरणानंतर भारतातील समग्रलक्षी आर्थिक घटकांतील बदलांच्या योग्य परिणामाकरिता सुयोग्य प्रयत्नांची जोड आवश्यक असल्याचे प्रतिपादन केले आहे.

आर्थिक सुधारणा अंतर्गत सुषमा देशमुख, ज्योती ढोमणे, आर.बी.भांडवलकर, लीला कुळकर्णी, आश्लेषा कुलकर्णी यांनी सेवाक्षेत्रातील

बदलांचा आढावा घेतला आहे. भांडवलकरांनी ऊर्जेचे बदलते स्रोत, पर्यायी शोध व वीज बचतीचे महत्त्व स्पष्ट केले आहे. बँकिंग क्षेत्रातील अमृत महोत्सवी वाटचालीमध्ये स्वातंत्र्यपूर्व बँकिंग क्षेत्राची व्यवस्था, राष्ट्रीयीकरण, बँकेचा विस्तार वर्तमान व भविष्यातील बँकेचे स्वरूप कसे असावे याचे विश्लेषण केले आहे.

शैलेंद्र देवळाणकर यांनी भारताच्या परराष्ट्रीय धोरणाचा विस्तृत स्वरूपात आढावा घेऊन भारतीय अर्थव्यवस्थेचे आंतरराष्ट्रीय स्तरावरील महत्त्व विशद केले आहे. वैशाली देशमुख यांनी संघराज्य शासनप्रणाली, वित्त आयोगाची स्थापना, त्यानुसार केंद्र व राज्य सरकारकडे प्राप्त उत्पन्न व संघीय वित्ताच्या समस्यांचे विश्लेषण केले आहे. रामदास माहोरे व समित माहोरे यांनी विविध निर्देशांकाद्वारे भिन्न क्षेत्रातील भारतातील प्रादेशिक विषमतेचे स्पष्टीकरण केले आहे. जयराम गायकवाड यांनी नागरीकारानातून निर्माण होणाऱ्या समस्यांचे विस्तृत विवेचन केले आहे.

ज. फा. पाटील यांनी आपल्या लेखात स्वातंत्र्योत्तर 75 वर्षातील अर्थसंकल्पांचा आढावा घेत भारताची अर्थव्यवस्था विषमतेच्या चक्रव्यूहात अडकल्याचे स्पष्ट केले आहे. धीरज कदम यांनी प्रामुख्याने भारतातील तसेच आंतरराष्ट्रीय स्तरावर

निर्माण झालेल्या आर्थिक विषमतेचे विविध अंगप्रत्यांगाने सार व मीमांसा केली आहे. भारतातील वाढत्या विषमतेचे भयावह स्वरूप आकडेवारी व आलेखांसह स्पष्ट करून या ज्वलंत समस्येचे चित्रण आपल्या लेखांमधून केले आहे. नवोदित लेखकांमधील हा अत्यंत उत्कृष्ट लेख असल्याचे जाणवते.

आर्थिक विषमतेचे मुख्य कारण म्हणजे रोजगार स्थिती यावर गुरुवर्य डॉ. श्रीनिवास खांदेवाले यांनी 'भारतातील रोजगार: स्थिती व उपाय' या लेखांमध्ये सैद्धांतिक स्पष्टीकरणासह औद्योगिकक्रांती पासूनच भांडवलदारांचे प्राबल्य त्यामधून निर्माण झालेले श्रमिकांचे तत्त्वज्ञान व आर्थिक सुधारणानंतर वाढत गेलेला रोजगार व बेरोजगार यांचे अत्यंत मार्मिक लेखन करून उपाययोजना सुचविल्या आहेत. जेवढी बेरोजगारी जास्त तेवढ्या आर्थिक समस्यांना अनुसरून शैक्षणिक, सामाजिक व आरोग्यविषयक समस्या निर्माण होणारच, विषमतेला कारणीभूत सर्वच घटकांचा विचार पुस्तकामध्ये लेखाद्वारे स्पष्ट होत आहे. तेव्हा शिक्षणामधून समृद्धीकडे वाटचाल व त्याकरिता आवश्यक शैक्षणिक धोरण याचा परामर्श डॉ. राजश्री रायभोग यांनी नवीन शैक्षणिक धोरणाच्या निमित्ताने या लेखात गुरूकुल पद्धती ते राष्ट्रीय शैक्षणिक धोरण 2020 पर्यंतच्या धोरणांचा

आढावा घेतला आहे. साधारणतः अजून पर्यंत 2020 पर्यंतच्या शैक्षणिक धोरणाची अंमलबजावणीची प्रक्रियाच सुरू झालेली असल्यामुळे त्यांनी त्यावर भाष्य केलेले नसावे.

भारताच्या स्वातंत्र्यप्राप्तीनंतरच्या विविध आयामांना निरनिराळ्या लेखांमधून विषयाचे विस्तृत अभ्यासपूर्ण विश्लेषण विशेषत्वाने उल्लेख करावे लागेल असे लेख म्हणजे दि.व्य. जहागीरदार व मुक्ता जहागिरदार यांचा 'मागोवा विकासात्मक वाटचालीचा' समाजाच्या विकासाच्या विचाराकरीता सामाजिक कल्याण व त्याच्या अटी नियोजनबद्ध विकासाद्वारे अर्थव्यवस्थेचा विकासाची अपेक्षा त्यांनी वर्तवली आहे. याला अनुसरून अतिशय समर्पक अशा मौद्रिक धोरणाची उत्क्रांती व स्वतंत्र्यानंतर वर्तमान काळातील मौद्रिक घटना मधली भाववाढ यांचे नियंत्रण असे महत्त्वपूर्ण बाबी डॉ. विनायक देशपांडे यांनी आपल्या लेखातून स्पष्ट केले आहे.

पुस्तकांचे महत्त्वपूर्ण वैशिष्ट्य म्हणजे अर्थव्यवस्थेची आर्थिक सुधारणानंतर वर्तमान काळातील महत्त्वपूर्ण आयाम असलेले लेख आहे. डॉ. अंजली कुळकर्णी यांच्या 'बौद्धिक संपदा व भारत' या संदर्भातील हक्क व त्याला अनुसरून असणाऱ्या कायद्यांचे विश्लेषण अत्यंत सोप्या व सरळ शैलीत केले असून वाचकांकरीता ही पर्वणीच

आहे. डॉ. अनंत बा. मराठे यांचा 'क्रिप्टोकरन्सी समजून घेताना', डॉ. कुमुदिनी जोगी, यांनी आत्मनिर्भर भारत योजनेचे प्रारूप स्पष्ट केले व मंजुषा मुसमाडे यांनी आर्थिक विकास प्रक्रियेतील विकासाचे महत्त्व विशद करताना अमृतमहोत्सवी भारतीय अर्थव्यवस्थेमधील नव-उद्योगांची दिशा या लेखांमध्ये धोरण बदलांच्या अपेक्षेसह मानवी भांडवलांचे महत्त्व स्पष्ट करून शासनाला केलेल्या अत्यंत उपयुक्त मार्गदर्शक सूचना या लेखांमध्ये आहे.

समृद्ध शैली मध्ये ग्रंथ वाचकांच्या हातात सादर करतांना खरोखरच संपादक डॉ. जहागिरदार सरांनी लेखकांना दिलेली साद व लेखकांनी लेवढ्याच समर्थपणे प्रतिसाद देवून भारताच्या आर्थिक बदलांचे चित्रण केले; केवळ भारतामधीलच नव्हे तर आंतरराष्ट्रीय क्षेत्रातील विकासाचे प्रारूप, चिरकालीन विकास, तुलनात्मक चित्रण; धनश्री महाजन, मृणालिनी फडणवीस, प्रशांत हरमकर, विजया कुट्टी यांनी केले आहे. अत्यंत श्रेष्ठ अशा अर्थशास्त्रातील तज्ज्ञ, जेष्ठ अशा लेखकांसोबत प्रशांत हरमकर यांनी देखील

आपल्या लेखाची मांडणी समर्पक पणे केलेली आहे. त्यांचे विशेष अभिनंदन!

भारताच्या अमृत महोत्सवी वर्षाच्या निमित्ताने 75 वर्षांचा आढावा घेऊन ग्रंथाची निर्मिती करण्याचे अत्यंत कठीण कार्य संपादक डॉ. जहागिरदार सरांनी पार पाडले; त्यांना सादर प्रणाम! लेखकांनी समग्रलक्षी दृष्टिकोणातून केलेले लिखाण, विकास प्रक्रियेतील अडथळे व विसंगती, अर्थव्यवस्थेच्या व्यापक विषयांचा आढावा घेत असताना नवीन आयाम देण्याचे कार्य पुस्तकाने केले आहे. अर्थशास्त्र मानव्य विद्याशाखा, समाजशास्त्र व इतर अभ्यासकांना नव संशोधकांना, सामान्य वाचकांना अत्यंत उपयुक्त असे संदर्भ यामधून मिळेल याची खात्री आहे. पुस्तकाच्या शीर्षकाप्रमाणे, भारतातील आर्थिक बदलांचे अतिशय सजग असे सिंहावलोकन या पुस्तकात करण्यात आले आहे, हेच खरे या पुस्तकाचे यश आहे. हे पुस्तक संदर्भ ग्रंथ म्हणून उपयुक्त ठरेल पुनश्च असे संदर्भ ग्रंथ प्रसिद्ध करण्याकरिता कौटिल्य ज्ञान प्रबोधनीला सुयश चिंतीते व शुभेच्छा देते.
